eISSN
3062-0287

3
Sayı | Issue

2024
Eylül | September

ORDU İLAHİYAT

ORDU DIVINITY

ORDU İLAHİYAT | ORDU DIVINITY
e-ISSN: 3062-0287

Eylül | September 2024
Sayı | Issue: 3

BİLİMSEL HAKEMLİ DERGİ
SCIENTIFIC REFEREED JOURNAL

***

Ordu İlahiyat, bilimsel hakemli bir dergidir.
Ordu Divinity is a scientific peer-reviewed journal.

Yayıncı | Publisher
Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
ilahiyat@odu.edu.tr |https://ror.org/04r0hn449 | https://isni.org/isni/0000000403995963

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office
Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye

Yazışma Adresi | Correspondence Address
Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
ilahiyat@odu.edu.tr | oduifd@odu.edu.tr
Tel | Contact: 0452 226 52 78, Faks | Fax: 0452 226 52 54

Kapsam | Scope
Dini Araştırmalar | Religious Studies
İslam Araştırmaları | Islamic Studies

Yayın Dili | Publication Language
Türkçe | Turkish
İngilizce | English

Derginin Eski Adı | Former Name of the Journal
Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi | The Journal of Ordu University Faculty of Theology
eISSN: 3023-4158 | Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
oduifd@odu.edu.tr | https://ror.org/04r0hn449

Basım Tarihi | Date of Publication
Yılda İki: 30 Mart ve 30 Eylül
Biannually: March and September

Basım Yeri | Place of Publication
Ordu İlahiyat (Ordu Divinity)
https://dergipark.org.tr/tr/pub/oi

İmtiyaz Sahibi | Concessionaire
Prof. Dr. Hamit ER
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hamiter@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7020-7582

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor
Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hasantanriverdi@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8549-7746

Editör | Editor-in-Chief
Dr. Yetkin KARAOĞLU
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | yetkinkaraoglu@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-5036-2590

Alan Editörleri | Subject Editors

Dr. Sedat TUNA
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | Sedattuna@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5832-3724

Dr. İdris ERTÜRK
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | idriserturk@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6223-7367

Dr. Samet KARAHÜSEYİN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | sametkarahuseyin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5614-9822

Dr. İbrahim Furkan GÜVEN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | sametkarahuseyin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5614-9822

Arş. Gör. | Res. Assist. Alim HATİP
Ordu Üniversitesi | Ordu University, İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | alimhatip@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-5357-7565

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

Dr. Yasin ERDEN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | yasinerden@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7681-229X

Arş. Gör. | Res. Assist. Mehmet KOYUNCU
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8919-8089

Türkçe Dil Editörleri | Turkish Language Editors

Arş. Gör. | Res. Assist. Nurullah AYDIN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | nurullahaydin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-3777-8305

Arş. Gör. | Res. Assist. Gökben EFE
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | gokbenefe@odu.edu.tr
https://orcid.org/0009-0004-4542-1519

Arş. Gör. | Res. Assist. Sümeyye UÇAR
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 sumeyyeucar@odu.edu.tr
https://orcid.org/0009-0008-7312-0093

Arş. Gör. | Res. Assist. Süheybe Rahme GENÇ
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | suheyberahmeyildirim@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7518-4930

Arş. Gör. | Res. Assist. Hamide Hale GÖK
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | haleerdem@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2744-5213

Arş. Gör. | Res. Assist. İbrahim Taha ÖZKUR
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | ibrahimtahaozkur@odu.edu.tr
https://orcid.org/0009-0003-3572-739X

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Arş. Gör. | Res. Assist. Hilal ANIK
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hilalanik@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3945-8580

Arş. Gör. | Res. Assist. Mahmut Zahit ERGÜN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | mahmutzergun@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1430-9378

Sekreterya | Secretariat

Arş. Gör. | Res. Assist. Berat EŞGİ
Ordu Üniversitesi | University, İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | beratesgi@odu.edu.tr | https://orcid.org/0000-0002-0475-6126

Dizgi-Mizanpaj Editörü | Typesetting and Layout Editor

Arş. Gör. | Res. Assist. Mehmet KOYUNCU
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8919-8089

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Hamit ER
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hamiter@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7020-7582

Prof. Dr. Üzeyir OK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Bolu/Türkiye
https://ror.org/01x1kqx83 | uzeyir.ok@ibu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8202-350X

Prof. Dr. Sadık KILIÇ
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | sadikkilic@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2915-632X

Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi | University
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity
Konya/Türkiye
https://ror.org/013s3zh21 | oozpinar@erbakan.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2915-632X

Prof. Dr. Cenan KUVANCI
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | cenankuvanci@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1175-7071

Prof. Dr. Suat ERDEM
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
https://ror.org/05ryemn72 | suaterdem@aybu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0914-4775

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Sivas/Türkiye
https://ror.org/04f81fm77 | kozkose@cumhuriyet.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3977-3863

Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hasantanriverdi@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8549-7746

Prof. Dr. Hüseyin ÇELİK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity,
Kahramanmaraş/Türkiye
https://ror.org/03gn5cg19 | huseyincelik@ksu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0400-7336

Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | msahin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-4184-2509

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Antalya/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2548-211X

Doç. Dr. Şevket PEKDEMİR
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | sevketpekdemir@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7656-5348

Doç. Dr. Hızır HACIKELEŞOĞLU
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | hizirhacikelesoglu@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7831-0090

Dr. Orhan İYİBİLGİN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | o.iyibilgin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1360-7229

Dr. Feridun TEKİN
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | feriduntekin@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-5435-1792

Dr. Yunus YAZICI
Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/04r0hn449 | yunusyazici@odu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-4425-5198

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
https://ror.org/05ryemn72 | ahmetyildirim@aybu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-7297-3325

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM
Ankara Üniversitesi | Ankara University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
https://ror.org/01wntqw50 | enbiyayildirim@ankara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-5435-1792

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, İstanbul/Türkiye
https://ror.org/03a5qrr21 | ngemici@istanbul.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6377-8341

Prof. Dr. Casim AVCI
Marmara Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, İstanbul/Türkiye
https://ror.org/03a5qrr21 | casim.avci@marmara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-3776-0180

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/024nx4843 | mehmet.dirik@ikcu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1581-7836

Prof. Dr. İbrahim BAZ
Şırnak Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/01fcvkv23 | ibrahim.baz@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2378-1391

Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Karabük Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Karabük/Türkiye
https://ror.org/04wy7gp54 | akavak@karabuk.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1846-5493

Doç. Dr. Yusuf ŞEN
Ordu Üniversitesi | Ordu University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
https://ror.org/050ed7z50 | ysen@bayburt.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6795-0161

Prof. Dr. Halim GÜL
Karabük Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Karabük/Türkiye
https://ror.org/04wy7gp54 | halimgul@karabuk.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9173-5509

Doç. Dr. Rabiye ÇETİN
Ankara Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
https://ror.org/01wntqw50 | rcetin@ankara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-4706-0022

Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
https://ror.org/05ryemn72 | ahmetyemenici@aybu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-7549-5074

Hakem Kurulu | Referee Board

Ordu İlahiyat, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Ordu Divinity have used the system of double-sided blind arbitration that has the duty of at least two arbitrators. The names of the arbitrators have been hidden and not published.

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

***

EDİTORYAL | EDITORIAL

Editörden_____**(VI-VII)**
From Editor-in-Chief
Yetkin KARAOĞLU

***

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Kur'ân'a Göre Kadınlarla İstişare Meselesi_____**(1-16)**
The Issue of Consultation with Women According to the Qur'ān
İdris Sami SÜMER

Ca'ferîler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği_____**(17-37)**
Beliefs And Practices Related to Transition Periods in Jafaris: The Example of Igdir and Kars Provinces
Yasin İPEK

Kur'an'da Ümidi İfade Eden Kelimelerin Semantik Tahlili_____**(38-56)**
Semantic Analysis of Words Expressing Hope in the Qur'ān
Yavuz KURT

İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi___**(57-69)**
The Meaning and Importance of Celibacy, Marriage and Starting a Family in terms of Islamic Values
Ali AKDOĞAN

***

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ | BOOK REVIEWS

İnsan Yetiştirme Sanatı_____**(70-74)**
The Art of Raising People
Mine Taşdemir KULUÇ

Editörden

Değerli araştırmacılar ve okurlar,

Ordu İlahiyat'ın Eylül 2024'te yayımlanan 3. sayısı, yoğun bir çalışmanın ardından birbirinden kıymetli 4 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirmesi ile huzurlarınızdadır. Dergimiz ilk olarak iki sayısıyla birlikte, "Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" adıyla yayımlanmıştı. Bu sayımızdan itibaren de dergimiz "Ordu İlahiyat" (Ordu Divinity) olarak yeni ismi ve görseliyle yayın hayatına kalite odaklı kararlılığını devam ettirecektir. Bu sayımızla birlikte sizlerle buluşmaktan mutluluk duymaktayız.

Dergimizin Eylül 2024 sayısında yayımlanmak üzere 14 makale gönderilmiştir. Editör Kurulu ön incelemesi sonrasında 12 makale hakem değerlendirmesi sürecine girmiş ve 4 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirmesi hakemlerin onayını alarak bu sayıda yayımlanmıştır. Dergimize gösterilen ve gittikçe artan ilgi ve teveccüh bizleri memnun kılmaktadır. Editör Kurulu, ön incelemeleri hakem değerlendirmesine alınacak makalelerin belirlenmesinde ve Eylül 2024 sayısında yer alan makalelerin sıralamasında belirleyici olmuştur. Makaleleri ile Eylül 2024 sayısını oluşturan yazarlarımıza, makalelerin ön inceleme ve yayımlanmasına kadarki aşamalarda görev alarak sayının yayıma hazır hale gelmesini mümkün kılan Editör ve Yayın Kurulu'na ve değerlendirmeleri ile makalelere katkı sunan hakemlerimize yoğun emekleri dolayısıyla teşekkür ediyorum.

Bilimsel hakemli dergi yayıncılığı ulusal olduğu kadar uluslararası, dinamik olduğu kadar şeffaf ve sistematik bir ekip çalışmasını beraberinde getirmektedir. Bu vesileyle dergimizin 3. sayısına desteklerini esirgemeyen yazarlarımız, editörlerimiz, yayın kurulu üyelerimiz ve hakemlerimize kıymetli vakitleri ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Kıymetli çalışmalarla karşınızda olan 3/2024 sayımızın İlahiyat bilimleri alanına katkı sunmasını temenni ediyorum. Dergimize gösterdiğiniz ilgi için teşekkür ediyorum. Mart 2025 sayımızda görüşmek dileğiyle.

Dr. Yetkin KARAOĞLU

Editör

Form Editor-in-Chief

Dear scholars and readers,

The 3rd issue of Ordu Divinity, published in September 2024, is now before you with 4 valuable research articles and 1 book review after an intensive work. Our journal was first published under the name of "Journal of Ordu University Faculty of Theology" with its two issues. As of this issue, our journal will continue its quality-oriented determination in its publication life with its new name and visuals as "Ordu Divinity". We are pleased to meet you with this issue.

14 articles were submitted for publication in the September 2024 issue of our journal. After the preliminary review by the Editorial Board, 12 articles went through the peer review process and 4 research articles and 1 book review were approved by the peer reviewers and published in this issue. We are pleased to see the growing interest and support for our journal. The preliminary reviews by the Editorial Board were crucial in determining the articles to be peer-reviewed and the ranking of the articles in the September 2024 issue. I would like to thank our authors who contributed to the September 2024 issue with their articles, the Editorial Board who made it possible for the issue to be ready for publication by taking part in the stages from the preliminary review and publication of the articles, and our referees who contributed to the articles with their evaluations for their hard work.

Peer-reviewed scientific publishing involves teamwork that is international as well as national, dynamic as well as transparent and systematic. For this reason, we are motivated by the idea that an understanding that considers the tradition in the field and meets today's requirements in this respect will underline its value in the production of quality science. I would like to take this opportunity to thank our authors, editors and reviewers for their valuable time and contributions to the third issue of our journal.

I hope that our issue 3/2024 with its valuable studies will contribute to the field of theological sciences. Thank you for your interest in our journal. I hope to see you in our March 2025 issue.

Dr. Yetkin KARAOĞLU

Editor-in-Chief

Ordu İlahiyat

Dizinler

Her veri tabanından dergilerin dizin güncelliği kontrol edilmelidir. DergiPark sorumluluk almamaktadır.

Diğer Dizinler

- Index Copernicus
- İdealonline
- Academindex
- İSAM

Son Güncelleme Zamanı: **1.10.2024 19:21:35**

- Dergi Ana Sayfası
- Hakkında
- Amaç ve Kapsam
- Makale Gönder
- Dergi Kurulları
- İstatistikler
- Yazım Kuralları
- Etik İlkeler ve Yayın Politikası
- Ücret Politikası
- Dizinler
- Arşiv
- İletişim
- Arşiv Politikası
- Açık Erişim Politikası
- Telif Hakkı Politikası
- Makale Değerlendirme ve Yayın Süreci
- Makale Gönderim Dosyaları
- Etik Kurul Onayı
- Yazar Rehberi
- Makale Şablonu
- Editör Rehberi
- Hakem Rehberi
- Yayın Kurulu Kararları
- Sosyal Medya Hesaplarımız

Geri Bildirim

Geri Bildirim

Ordu İlahiyat,
Creative Commons Lisansı Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı **(CC BY-NC 4.0)** ile lisanslanmıştır.

ORDU İLAHİYAT
Sayı: 3 | Eylül 2024

ORDU DIVINITY
Issue: 3 | September 2024

e-ISSN: 3062-0287

Ca‘ferîler’de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği

Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja’faris: The Example of Igdir and Kars Provinces

Doç. Dr. Yasin İPEK
(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)
Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kayseri University, Develi Faculty of Islamic Sciences, Department of History of Religions
Kayseri / Türkiye
yasinipek@kayseri.edu.tr | https://orcid.org/0000-0002-7178-6683 | https://ror.org/005zfy155

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 14/07/2024
Kabul Tarihi : 23/08/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 14/07/2024
Accepted : 23/08/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

İpek, Yasin. “Ca‘ferîler’de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği”. *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 17-37.

Citation

İpek, Yasin. “Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja’faris: The Example of Igdir and Kars Provinces”. *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 17-37.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. İntihal.net - Turnitin

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. İntihal.net - Turnitin

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu makale “18-19 Mart 2021 tarihinde Kars’ta düzenlenen III. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu'nda “Orta Aras Havzasında Yaşayan Caferilerde Geçiş Dönemlerine İlişkin İnanç ve Uygulamalar (Iğdır ve Kars Örneği)” başlığıyla sözlü olarak sunulan bildiriden türetilmiştir. Yasin İPEK

This article is derived from the paper titled “Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Jafaris Living in the Central Aras Basin (Iğdır and Kars Example)” presented as an abstract at the III. International Aras Basin Symposium held in Kars on 18-19 March 2021. Yasin IPEK

Hakem Sayısı | Referees	Değerlendirme | Review	Etik Bildirim | Complaints
İki Dış Hakem | Two External Referees	Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee	orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öne Çıkanlar

- Iğdır ve Kars yörelerinde yaşayan halkın dini ve etnik yapılarındaki çeşitlilik ve zenginlik gösterilmiştir.
- Iğdır ve Kars illerinde Ca‘ferîlerin bölgedeki diğer inanç mensuplarının oranları verilmiştir.
- Iğdır ve Kars’taki Ca‘ferîlerin doğum, evlilik ve ölüme dair inanış ve uygulamalarının neler olduğu tespit edilmiştir.
- Iğdır ve Kars illerinde Ca‘ferîlerin Türkiye genelindeki Ca‘ferîlerle inanç ve uygulamadaki benzerlikleri tespit edilmiştir.

Highlights

- The diversity and richness of the religious and ethnic structures of the people living in Igdir and Kars regions are shown.
- In the provinces of Igdir and Kars, the proportion of Ja’faris among the members of other faiths in the region is given.
- The beliefs and practices of Ja’faris in Igdir and Kars regarding birth, marriage and death were determined.
- The similarities of the Jafaris in Igdir and Kars provinces with the Ja’faris in Türkiye in terms of belief and practice have been determined.

Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja’faris: The Example of Igdir and Kars Provinces

Extended Abstract

The geography of Türkiye has been home to many different cultures throughout its ancient history. In this process, Anatolian lands, which harbor different ethnic and religious groups, have had a rich cultural heritage. Igdir and Kars, the two frontier cities of the Eastern Anatolia Region, are among the most remarkable examples of this cultural mosaic. The tolerant attitudes of people with different ethnic and religious identities residing in these two regions towards each other are very important in terms of contributing to social peace and tranquility.

The Islamic world, which did not witness many different religious and political discourses until the death of the Prophet Muhammad, experienced great ruptures and divisions after his death with the discussions on who would be the caliph. These disagreements, which started during the first three caliphs and increased day by day, were at their most intense during the caliphate of Ali. This grouping, which started as the Ali and Muʿāwiya faction, led to the emergence of two major groups in the Islamic world as a result of the debate over who belonged to the caliphate. One of them is Ahl al-Sunnah, which claims that the caliphate of the rashid caliphs is their right in the order of their caliphate and that there is no nass (written law) other than this and adopts the jurisprudence of the Companions and their followers, and the other is Shia, which claims that the caliphate is the right of Ali and his descendants Ahl al-Bayt. Today, Shia, which is the second largest sect in the Islamic world in terms of geography and followers, is divided into many sub-groups. The largest of these groups is the Jafariyya sect, also called Imāmiyya and Ithnā ʿAshariyya. A large number of people belonging to the Jafari sect live in our country, especially in the provinces of Igdir and Kars. The majority of these are Azerbaijani Turks.

Regardless of religion, language, race and gender, there are important periods in the human life. These milestones, also called phases of life or transitional periods, have brought along a number of rituals. The birth event, which is accepted as the beginning of life, is the first one of these periods. There are many beliefs and practices that start from the gestation period and cover the process until the birth of the baby and afterwards in order to ensure that his/her future life will be healthier, comfortable, peaceful and successful. This process is even divided into periods as before and after birth. Another transition period is marriage, which is the beginning of a person's union with the person with whom s/he will carry out his/her life, establish his/her own home and continue his/her offspring. For young people who think that it is time to get married, there are issues to be sensitive about how to choose a spouse and what to pay attention to and what to do in order to ensure a happy union between the spouses after the marriage. Of particular importance are the prevailing beliefs and consequent practices that if these are not observed, the spouses and their families, and even the children born from this marriage, will be unhappy and restless. Death, which is accepted as the end of world life, is the last of the transitional periods. Starting with things that are considered to be signs of death, such as bad dreams, severe illnesses, certain natural phenomena, there are certain duties that fall on the relatives of the deceased at the moment of death and afterwards. These duties are accepted as a means of ensuring that the deceased's life in the grave is better, as a kind of atonement for the sins committed while alive, and as a kind of indicator of the social status of the funeral owners and whether they have fulfilled their last duties towards the deceased. The transitional phases that begin with birth and end with death and the practices that emerge as a result of the beliefs regarding them are indispensable elements of social life, although they are not based on any written source or official sanction.

The people belonging to the Jafariyya sect, which is perhaps the first thing that comes to mind when it comes to Shia, one of the largest schools of Islam, are present in our country as well as in the world. Although there is no clear figure for their number, it is estimated that they have a considerable population in Türkiye as it is in the Islamic world. The provinces of Igdir and Kars, which are among the distinguished settlement centers of the Eastern Anatolia Region, are among the places where they live intensively. In this study, which we have prepared by focusing on these two provinces, we will try to express what kind of beliefs our citizens who belong to the Jafari sect have about the events of birth, marriage and death, which we call the transition periods of life, before and after, and what kind of practices they perform as a result of these, based on the data we have obtained as a result of the literature review and fieldwork we have done. With this study, which we have conducted based on the principle of objectivity, which is one of the basic elements of the history of religions, we aim to contribute to the better recognition of the Ja’faris, who are an important part of the cultural mosaic of our country, through their beliefs and practices regarding the transition periods, and to reveal their similarities with other ethnic and belief groups in the same geography.

Keywords: History of Religions, Folk Beliefs, Ja’faris, Igdir, Kars.

Ca'ferîler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği

Öz

İslâm coğrafyasında Hz. Peygamberin vefatından sonra çeşitli sebeplerden dolayı bölünmeler olmuştur. Bu ayrışmanın neticesinde ortaya çıkan mezheplerden biri de Şîa'dır. Şîa'nın önemli bir kolu olan Ca'ferîliğin ülkemizde en yaygın yaşandığı yerlerin başında Iğdır ve Kars illeri gelmektedir. Doğum ile başlayıp ölüm ile son bulan insan hayatı farklı evrelerden oluşmaktadır. Geçiş dönemleri adı verilen bu evreler ana hatlarıyla; hayatın başlangıcı olarak kabul edilen "doğum", hayata birlikte devam etmek ve zürriyetini sürdürmek için yol arkadaşı olarak seçtiği kimseyle çıkılacak olan yolun başlangıcı olan "düğün" ve dünya hayatının sonu olarak kabul edilen "ölüm" şeklinde ifade edilebilir. Bireyin hayata gözünü açtığı anın öncesinden başlayıp son nefesini vereceği zamana kadarki süreçte karşılaşılabileceği her türlü olumsuzluğu bertaraf etmek, daha kaliteli ve huzurlu bir yaşam sürdürmek için yapılması gerekenlere dair birtakım inanışlar vardır. Mensubu olunan din veya etnik yapı ne olursa olsun insanlık tarihi boyunca var olmuş olan bu inanışlar neticesinde çeşitli uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ile Ca'ferîliğin günümüze kadar ki sürecinin ele alınmasından sonra ana konumuz olan iki yerleşim yeri özelinde buralarda yaşayan Ca'ferîlere değinilmiştir. Ardından geçiş dönemlerinden ilki olarak kabul edilebilen doğum olayının öncesinde neler yapılması gerektiği, çocuğun doğduktan sonra musibetlerden korunması ve daha güzey bir yaşam sürmesi için başta anne ve babası olmak üzere yakın çevresinin neler yapması gerektiğine dair inançlara değinilmiştir. Geçiş dönemlerinden bir diğeri olan düğün kısmında ise kişinin hayatını birlikte sürdüreceği eşini seçmesinden başlayıp, daha mutlu ve huzurlu bir aile kurmak için gelin ve damat başta olmak üzere tarafların ailelerinin nelere inandıklarından bahsedilmiştir. Ölüm hakkındaki bölümde ise ölüme delalet ettiği düşünülen inançlar, ölüm anı ve ölüm sonrasında yapılması gereken uygulamalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Halk İnanışları, Ca'ferîler, Iğdır, Kars.

Giriş

Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte Müslümanlar arasında çeşitli ihtilaflar baş göstermiştir. Bireylerin kişisel farklılıklarını ve hayata dair değişik beklentileri, dinî ve/veya siyasî sebeplerden kaynaklı ayrışmaları, İslâmiyet'in geniş coğrafyalara yayılmasının ardından karşılaşılan yeni kültür ve düşünce yapılarının etkileri, bu ihtilafların belli başlı sebepleri olarak ifade edilebilmektedir.[1] Bu çerçevede Müslümanların dinî ve sosyal içerikli bazı konuları anlamaları ve algılamalarındaki farklılıklar, beraberinde birtakım ayrılık ve kopmaları da getirmiştir. İslâm'da bu ayrılmalar sonunda pek çok mezhep ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de *Şîa*'dır.[2]

Bugün İslâm dünyasında birçok alt kolu bulunan iki büyük mezhep bulunmaktadır. Bu mezheplerden biri *Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat* diğeri ise *Şîa*'dır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat; Hz. Muhammed'den başlayarak sahabe ve onu takip eden neslin dini uygulamalarına uymayı ve *Halife, Emir, İmam* gibi dinî önderlere itaati esas almaktadır. Diğer bir ifadeyle *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat,* yukarıda bahsi geçen kişilerin içtihatlarından yola çıkarak dini anlama, açıklama, yorumlama ve yaşama biçimidir.[3] Bu mezhep kendi içinde itikadî ve fıkhî konulardaki farklı bakış açılarından kaynaklı ikiye ayrılmıştır. Ehl-i Sünnet; itikadî açıdan *Mâtürîdîlik* ve *Eş'arîlik* olarak iki, fıkhî açıdan da *Hanefîlik, Şâfiîlik, Hanbelîlik* ve *Mâlikîlik* olmak üzere dört ana fırkaya bölünmüştür.[4] Şîa ise; Hz. Muhammed'in vefatının ardından halifelik makamına peygamberden sonra insanların en üstünü olan Hz. Ali'nin, nas ve peygamberin vasiyeti ile tayin edildiğine, imametin kıyamete kadar Ehl-i beyt'in hakkı olduğuna inananlara verilen isimdir.[5] Şîa zamanla

[1] Ünver Günay- Ahmet Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme. Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1999), 44.

[2] Ahmet Vehbi Ecer, *İslam Mezhepler Tarihine Giriş* (Kayseri: Emek Matbaacılık, 1980), 3; Abdulkadir Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (Ankara: İnkılap Yayınevi, 1969), 16.

[3] Hasan Onat- Kutlu Sönmez, "İslam Mezhepler Tarihine Giriş.", *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 20.

[4] Muhammed b. Abdülkerim Şehristani, *El-Milel Ven-Nihal* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 148.

[5] Ahmet Vehbi Ecer, "Şia ve Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Ocak 1983), 3; Hasan Onat, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016), 15; Abdulkadir Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1997), 219.

kendi içerisinde farklılaşarak; *Keysâniyye, Zeydiyye, İmâmiyye , Gulât* ve *İsmâiliyye* şeklinde beş ana fırkaya bölünmüştür.[6]

Şîa deyince akla ilk *İmâmiyye* mezhebi gelir. İmamlara bağlanmayı itikadî bir esas olarak kabul ettikleri için *İmâmiyye* adıyla anılan bu mezhep; Hz. Muhammed’den sonra on iki imamın imâmetine inanmayı zaruri saydıklarından *İsnaaşeriye*, itikad, ibadet ve muamelatta özellikle İmam Cafer Sadık’ın öğretilerine tabi oldukları için de *Ca‘ferîyye* adlarıyla da anılmaktadır.[7] Çalışmamızın konu başlığı itibarıyla Ca‘ferîler ismiyle anılan bu grup, Şîa’nın en geniş kolu ve ülkemizdeki en kalabalık Şiî topluluğudur. İran kültürünün kadim kökleriyle oldukça uyumlu olması nedeniyle Şiî anlayışın İran coğrafyasında daha kolay yayılma imkânı bulduğu ifade edilmiştir.[8] İster İmâmiyye ister İsnâaşeriyye isterse de Ca‘ferîyye densin, Şîa’nın bu ana kolu ortaya çıkış yeri Irak’la sınırlı kalmamış, tarih boyunca başta İran olmak üzere dünyanın muhtelif bölgelerine yayılmıştır.[9]

Şiîlerin ve Ca‘ferîlerin sayılarına dair alan literatüründe net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu konuda yapılmış farklı çalışmalardan elde edilen verilere göre; dünya genelinde yaklaşık 1 milyar 600 milyonluk nüfusa sahip Müslümanların yüzde onu veya on dördü[10] oranında (160 ile 300 milyon arası) Müslümanın Şiî olduğu varsayılmaktadır. Ca‘ferîlerin ise tüm Şiîlerin yaklaşık yüzde yetmiş beşi oranında (120 ile 225 milyon arası) bir nüfusa sahip oldukları iddia edilmektedir. Türkiye açısından konuya bakıldığına ise; Alevî-Bektaşîlerin dahil olduğu mevcut araştırmalara göre, ülkemizdeki Şiîlerin sayısı toplam nüfusunun yaklaşık yüzde on sekizine (15 milyon civarı) denk gelmektedir. Bu tabloya göre Ca‘ferîlerin oranı ise ülke nüfusunun yaklaşık yüzde ikisi ile dördü (1,5 ile 3 milyon arası) arasındadır.[11]

Türkiye’de Ca‘ferî inancına mensup olanları *Âzerîler* ve *Müteşeyyiler* olarak sınıflandırmak mümkündür. Âzerîler’den kasıt; geçmişte Azerbaycan’dan Anadolu’ya yerleşmiş vatandaşlardır ve bunlar *Zeynebiye Grubu* olarak da bilinmektedirler. Müteşeyyiler ise kendi içinde *Ca‘ferîleşen Aleviler* (Çorum Ehl-i Beyt Vakfı), *Ca‘ferîleşen Şâfiîler*, *Ca‘ferîleşen Hanefîler* olarak üç kısma ayrılmaktadırlar. Bunlar gibi başka bir mezhepten Ca‘ferîliğe geçenlere *müteşeyyi* dendiği gibi *mustabsır*’da denmektedir.[12]

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın konusu olan Iğdır ve Kars illerindeki Ca‘ferîlerin tamamına yakını ile Türkiye’deki Ca‘ferîlerin büyük kısmı Ca‘ferî Âzerîlerdir.[13] Bununla birlikte ülkemizdeki Ca‘ferîlerin de tamamına yakını Azeri olmasına rağmen Azerilerin tümü Ca‘ferî olmayıp, Sünnî olan Âzerîler’in de bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin Kars ve Iğdır çevresinde yaşayan

[6] Şehristani, *El-Milel Ven-Nihal*, 148.
[7] Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (İstanbul: Şato Yayınları, 2001), 156; Gölpınarlı, *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, 40.
[8] Mustafa Tural, *Avesta’da Müdahale Fenomenolojisi,* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 39-40.
[9] İlyas Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Ca‘ferîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993), 16.
[10] Oranlardaki ve sayılardaki bu farklılık, verilerin farklı çalışmaların sonuçlarından derlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.
[11] Adem Arıkan, “İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”, *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 374-376; Faik Bulut, “Şiî Ali Aşkı”, *Atlas Dergisi* 139 (Ekim 2004), 78; Şaban Banaz, “Türkiye’de Ca‘ferîler”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 37; Ayşen Baylak, *Visibility Through Ritual: The Shiite Community in Turkey* (Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011), 45; Barış Erdoğan, “From Main Component to Equal Citizen: Reconstruction of the Ja’fari Identity in Turkey”, *European Scientific Journal* 11/5 (Şubat 2015), 332; Abdulkadir Yeler, “Institutionalization of Ja’farism as a Modern Identity in Turkey”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (12 Kasım 2019), 209.
[12] Banaz, “Türkiye’de Ca‘ferîler”, 33-34; Cemal Şener, *Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar* (İstanbul: Etik Yayınları, 2004), 59; Ayşen Baykal Güngör, “Türkiye’de Ca‘ferî Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler”, *İnsan ve Toplum* 7/1 (30 Temmuz 2017), 73.
[13] Abdulkadir Yeler, “Shi’ism in Turkey: A Comparison of the Alevis and the Ja’faris”, *Journal of Shi’a Islamic Studies* 3/3 (01 Haziran 2010), 334.

Karapapak (Terekeme) Türkleri, Sünnî Âzerîleridirler.[14] Büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti zamanından beri bu iki yörede ikamet eden Ca'ferîlerin nüfusu; 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kafkasların çeşitli bölgelerinden gelen Âzerî Türkleri ve 1932'de Balkanlardan gelen muhacirlerle birlikte daha da artmıştır.[15]

1950'li yıllara gelindiğinde kırsaldan ilçe ya da il merkezlerine, oradan da büyük şehirlere doğru başlayan nüfus hareketliliği bu iki ili ve buralarda ikamet eden Ca'ferîleri büyük oranda etkilemiştir. Bu tarihten sonra özellikle İstanbul (Halkalı), Ankara (Keçiören) başta olmak üzere Kocaeli (Gebze, Çayırova), İzmir (Tire), Aydın (Söke), Manisa (Turgutlu), Bursa, Çorum gibi birçok şehre Ca'ferîler'in göçü başlamıştır.[16]

1.1. Iğdır'da Ca'ferîler

Merkez ve ilçelerindeki Ca'ferî nüfus itibariyle Iğdır, Türkiye'deki Ca'ferîlerin en yoğun olduğu ildir. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Iğdır genelinde; itikadî açıdan Şîa ve Ehl-i Sünnet; fıkhî açıdan da Ca'ferî, Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup insanlar ikamet etmektedirler. Bunlardan Âzerîler Ca'ferî, Kürtler Şâfiî, Karapapaklar-Ahıskalılar-Bulgarlar ve Osmanlı olarak tanımlanan memurların çoğunluğu Hanefî mezhebine mensupturlar. Iğdır'da bölgesel ifade ile Âzerîler denilen Âzerî Türkleri, Aşiret denilen Kürtler, Terekeme denilen Karapapaklar, Ahıska'dan göçle gelen Ahıskalılar, bugün sayıları az da olsa Bulgaristan'dan göçle gelenler ve yerel ifadeyle "Osmanlılar" denilen -diğer vilayetlerden gelen- Sünnî devlet memurları bulunmaktadır.[17]

2022 yılı verilerine göre merkez ve 3 ilçesiyle birlikte toplam 204.000 civarı bir nüfusa sahip olan Iğdır'daki[18] Ca'ferî vatandaşların sayısının 100.000 civarında olduğu varsayılmaktadır.[19] Iğdır merkez ile Aralık, Karakoyunlu ve Tuzluca ilçeleri gibi Ca'ferî nüfusun yoğun olduğu yerleşim bölgeleri hakkında istatistiki bilgilerin dikkate alınması önemlidir.

Iğdır'ın yaklaşık 147.000 nüfuslu merkezine[20] bağlı 24 yerleşim bölgesinde (1 kasaba, 5 mahalle ve 18 köy) 70.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Özellikle Melekli kasabası Iğdır ilinin en kadim yerleşim bölgelerinden biridir. Ca'ferî nüfusunun yoğun olduğu diğer yerleşim bölgeleri şunlardır: Akyumak köyü, Alibey köyü, Alikamerli köyü, Bayraktutan köyü, Çalpala köyü, Enginalan köyü, Evci köyü, Hakmemed köyü, Kasımcan köyü, Kazancı köyü, Kuzugüden köyü, Küllük köyü, Necefali köyü, Obaköy, Tacirli köyü, Yaycı köyü, Yukarı Alican köyü, Yukarı Çarıkçı köyü ile 14 Kasım mahallesi, Atatürk mahallesi, Bağlar mahallesi, Hakveyis mahallesi, Söğütlü mahallesi.[21]

Iğdır'ın yaklaşık 20.000 nüfuslu Aralık ilçesi[22] merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 12.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Aşağı Arıtan köyü, Aşağı Çamurlu köyü, Aşağı Çiftlik köyü, Aşağı Topraklı köyü, Tazeköy, Yukarı Arıtan köyü, Yukarı Çamurlu köyü, Yukarı Çiftlik köyü, Yukarı Topraklı köyü.[23]

[14] Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 24.
[15] Kadir Can, *Bütün Yönleriyle Iğdır* (Iğdır: Can Matbaası, 1986), 45.
[16] Emine Öztürk, *Ca'ferîlik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 42-45; Bulut, "Şiî Ali Aşkı", 78; Güngör, "Türkiye'de Ca'ferî Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler", 74.
[17] Kıyasettin Koçoğlu, "Iğdır'da Yaşayan Aşura", *Milel ve Nihal* VIII/3 (2011), 153; Öztürk, *Ca'ferîlik*, 70.
[18] "Iğdır Nüfusu" (Erişim 03 Şubat 2024).
[19] Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 84-85.
[20] "Iğdır Nüfusu".
[21] Ayşe Kara, *Iğdır Ca'ferîleri Halk Bilimi Araştırması* (Mersin Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3; Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 84-85.
[22] "Iğdır Nüfusu".
[23] Abdulkadir Yeler, *Türk Toplumunda Ca'ferîler (İstanbul Halkalı Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 29; Öztürk, *Ca'ferîlik*, 76.

Iğdır’ın yaklaşık 13.500 nüfuslu Karakoyunlu ilçesi[24] merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 7.500 civarında Ca‘ferî’nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Aşağı Alican köyü, Bayat Doğanşalı köyü, Cennetabat köyü, Gökçeli köyü, Kaçer Doğanşalı köyü, Koçkıran köyü, Şıracı köyü, Taşburun köyü, Yukarı Alican köyü. Zülfikarköy.[25]

Iğdır’ın yaklaşık 22.700 nüfuslu Tuzluca ilçesi[26] merkez ve köylerindeki 22 yerleşim bölgesinde 12.000 civarında Ca‘ferî’nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Ağabey köyü, Akdiz köyü, Aliköse köyü, Canderviş köyü, Çiçekli köyü, Gaziler köyü, Güllüce köyü, Hamurkesen köyü, Kalaç köyü, Karataş köyü, Kıznefer köyü, Molla Kamer köyü, Nahırkıran köyü, Sarı Abdal köyü, Sarıbulak köyü, Söğütlü köyü, Sürmeli köyü, Turabi köyü, Uğurca köyü, Üçkaya köyü, Ünlendi köyü, Yukarı Aktaş köyü.[27]

Ayrıca Iğdır Ca‘ferîlerinin tüm gereksinimlerini kendilerinin karşılıkları ve kendilerine mahsus olan camileri vardır. İl merkezinde 15, ilçe ve köylerin toplamında ise 50 civarında camileri bulunan Ca‘ferîlerin bu ibadethaneleri Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayıp özerk bir yapıya sahiptirler. Bu sebeple camilerin tüm gereksinimleri cemaat tarafından karşılanmaktadır.[28] Iğdır Ca‘ferîlerinin camilerinden belli başlıları şunlardır: İl merkezinde Celil Türkoğlu/ Meşhedi Celil Cami (Topçular mahallesinde), Ehl-i Beyt Cami (Atatürk mahallesinde), Hacı Hacer Cami (Bağlar mahallesinde), Hacı Nebi Cami (Cumhuriyet mahallesinde), Hacı Nizameddin Cami (12 Eylül Mahallesinde), Hz. Hüseyin Cami (Millet Caddesinde), İmam Rıza Cami (Topçular mahallesinde), Kuzugüden köyü Cami, Mava Cami (Söğütlü mahallesinde), Sahibbüzzaman Cami (Bağlar mahallesinde), Sürmeli Cami (Topçular mahallesinde); Aralık ilçe merkezinde Hasanabad Cami, Göğ Camii ve Merkez Karasu Cami[29];Tuzluca ilçe merkezinde Orta Mahalle Cami ve İmamı Ca‘ferî Sadık Cami[30]; Karakoyunlu ilçe merkezinde de 2 adet olmak üzere Iğdır’daki tüm Ca‘ferî köylerinde kendi camileri vardır.[31]

1.2. Kars’ta Ca’ferîler

Merkez ve ilçelerindeki Ca‘ferî nüfus itibariyle Kars, Türkiye’deki Ca‘ferîlerin Iğdır’dan sonra en yoğun olduğu ikinci il durumundadır. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Kars genelinde mezhepsel olarak; itikadi açıdan Şiî ve Ehl-i Sünnet, fıkhî açıdan da Ca‘ferî, Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup insanlar ikamet etmektedirler. Kars merkez ve ilçelerinde yaşayan Ca‘ferîlerin çoğu bir kısmı 1920’li yıllarda gerçekleşen nüfus mübadelesinden sonra Ermenistan’dan ülkemize göç eden Âzerî vatandaşlardan oluşmaktadır. Onların dışında yerli halktan da Ca‘ferîliğe geçenler mevcuttur.

2022 yılı verilerine göre merkez ve 7 ilçesiyle (bunlardan sadece 3 tanesinde Ca‘ferî nüfusu yoğundur) birlikte toplam 275.000 civarı bir nüfusa sahip olan Kars’taki Ca‘ferî vatandaşların sayısının 40.000 civarında olduğu varsayılmaktadır. Kars merkez ile Akkaya, Arpaçay ve Digor ilçeleri gibi Ca‘ferî nüfusun yoğun olduğu yerleşim bölgeleri hakkında kısa bir istatistikî bilgi verilmesi önemlidir. Kars’ın yaklaşık 117.500 nüfuslu merkezine bağlı 12 yerleşim bölgesinde 30.000 civarında Ca‘ferî’nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Başgedikler köyü, Bayraktar köyü, Büyük Aküzüm köyü, Hamzagerek köyü, Karakaş köyü, Kızılvenk köyü, Kineyi köyü, Külveren köyü, Mervenk köyü, Oğuzlu köyü, Orta

[24] “Iğdır Nüfusu”.
[25] Figen Balamir, *Karakoyunlu’da Sosyal ve Dini Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 5.
[26] “Iğdır Nüfusu”.
[27] Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Ca‘ferîlik*, 88-89; Öztürk, *Ca‘ferîlik*, 76.
[28] Neriman Morkoç, “Türkiye’de Ca‘ferîlerin Mezhebi Kimliklerinden Dolayı Yaşadıkları Dışlanma ve Ayrımcılık”, *Akademik Hassasiyetler* 10/23 (31 Aralık 2023), 352.
[29] Abdullah Koç, *Iğdır’da Ca‘ferîlik* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 81-88.
[30] Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Ca‘ferîlik*, 85.
[31] Balamir, *Karakoyunlu’da Sosyal ve Dini Hayat*, 5.

Gedikler köyü, Yalçınlar köyü. Kars'ın yaklaşık 10.000 nüfuslu Akkaya ilçesi merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 5.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Arslanhane köyü, Büyük Pirveli köyü, Esenyayla köyü, İbiş köyü, Kalkankale köyü, Kayadöven köyü, Küçük Aküzüm köyü, Şahnala köyü. Kars'ın yaklaşık 15.000 nüfuslu Arpaçay ilçesi merkez ve köylerindeki 5 yerleşim bölgesinde 6.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Bacıoğlu köyü, Başgedikler köyü, Meydancık köyü, Taşdere köyü, Yağkesen köyü. Ayrıca Kars'ın yaklaşık 20.000 nüfuslu Digor ilçesine bağlı Halıkışlak köyünde de Ca'ferîlerin yaşamlarını sürdükleri ifade edilmektedir.

Ayrıca Kars Ca'ferîlerinin tüm gereksinimlerini kendilerinin karşılıkları ve kendilerine mahsus olan camileri de vardır. Yöredeki Sünnî halk tarafından Âzerî Cami olarak adlandırılan bu ibadethaneler Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayıp özerk bir yapıya sahiptirler. İl merkezinde Çarşı Hz. Ali Cami (İstasyon caddesinde), Kamer Kesemenli Cami (Halit Paşa mahallesinde), Ehl-i Beyt Işıklı Cami (Yeni mahallede) ile Yalçınlar köyünde; Akkaya ilçe merkezinde Haydariye Camii (İstasyon mahallesinde) ile İbiş ve Kayadöven köylerinde; Arpaçay ilçesinde ise Bacıoğlu, Meydancık, Taşdere, Başgedikler ve Yağkesen köylerinde Ca'ferî Camileri mevcuttur.

Orta Aras Havzasında yer alan ve çalışmamızın örneklemini oluşturan Iğdır ve Kars illeri ise hem sahip oldukları kadim tarihleriyle hem de ülke genelinde Ca'ferî inancına mensup vatandaşların en yoğun yaşadığı iller olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptirler. Bu nedenle Orta Aras Havzası olarak adlandırılan bu yörede ikamet eden Ca'ferî vatandaşlarımızın, geçiş dönemleri olarak nitelenen doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın önemli evrelerine dair ne gibi inanış ve uygulamalara sahip oldukları incelenmiştir.

İnanç veya etnik unsurları itibarıyla belirli bir bölge halkının ele alındığı spesifik çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Genellikle Şîa ve Ca'ferîlik gibi ana kavramlar üzerinde durulan mezhepler tarihi alanında yapılan birçok çalışmanın aksine -Türkiye genelinde azımsanamayacak bir nüfusa sahip olan- Ca'ferî vatandaşlarımızın geçiş dönemlerine dair inanış ve uygulamalarıyla doğrudan ilgili çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, Keçiören Ca'ferîlerinin ölüm adetleri ve uygulamalarıyla alakalı olarak Ali Albayrak'ın ve Kars Caferîlerinin günlük hayatlarına dair dini pratikleriyle alakalı Hüseyin Doğan'ın makaleleri ile Iğdır'da yaşayan Ca'ferîler hakkında yapılmış iki yüksek lisans tezinden başka konuyla ve bu iki bölgeyle ilgili yapılmış çalışmaya rastlayamadık. Konuyu sadece mezhepler tarihinin alanı olmaktan çıkarıp dinler tarihi bilim dalının araştırma metotlarıyla ele almamız açısından bu çalışma ayrı bir önem kazanmaktadır. Literatür taraması sonucunda elde edilen veriler ışığında, Dinler Tarihinin temel yaklaşım tarzı olan objektiflik ilkesi doğrultusunda, araştırma sahasında yapılan doğrudan gözlem ve mülakatlar neticesinde elde edilen bilgiler bu çalışmanın ana yapısını oluşturacaktır.

2. Doğumla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

İnsan ömrü doğumla başlayıp ölümle son bulan bir dönemi kapsamaktadır. Hayatın her anı kişi için özel olsa da bazı dönemler ayrı bir öneme sahiptirler. Geçiş dönemleri adını verdiğimiz ve sadece o kişiyi değil çevresindeki diğer insanların da yaşantılarını değiştirecek derecede öneme sahip olan bu süreçleri; doğum, evlilik ve ölüm şeklinde ifade edebiliriz. Bu dönemlere ait inanış ve uygulamalar yazılı bir kaynağa dayandırılmaksızın şifahi şekilde günümüze kadar süregelmiştir. Geçiş dönemlerine ait inanışlar, insanın bir dönemden diğerine geçişte istenmedik olaylardan kurtulmak ve arzulanan olayları da yaşamak için başvurduğu özel ritüelleri de beraberinde getirmiştir. İşte bu dönemlerden ilki doğumdur.

Ana babası için hayatın anlamı ve en değerli varlığı olarak kabul edilen çocuğun dünyaya gelişi çok özel bir olaydır. Çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması, büyümesi ve güzel bir hayata sahip olması ailesinin en büyük arzusudur. İşte tüm bu sebeplerden ve çocuğu başına gelebilecek

olumsuzluklardan muhafaza etmek amacıyla birtakım inanışlar benimsenmiş ve bunların neticesinde de çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır.

2.1. Doğum Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ailenin ve zürriyetin devamı için olmazsa olmaz bir varlık olarak kabul edilen çocuğa sahip olmak yöre insanı için oldukça önemlidir. Evliliğin üzerinden belli bir süre geçmesine rağmen gebe kalamayan kadınlar için modern tıbba ek olarak alternatif tıp olarak da adlandırılan geleneksel yöntemlere de başvurulmaktadır. Çocuğun olmamasındaki temel kusurun kadından kaynaklandığını düşünen bu anlayış neticesinde, sorunun çözümü için hep kadın merkezli uygulamalar geliştirilmiştir.

Yörede, çocuk sahibi olmak için gebe kalamayan kadınlara yönelik iki yönteme başvurulmaktadır. Birincisi duanın ön planda olduğu pratiklerdir. Bunlara; Muharrem ayı törenlerinde kurulan temsili Ali Asgar Beşiğine gidilerek orada dua edip adak sunulması; seyitlerin kabirlerini ziyaret ederek mezarların başında ateş veya mum yakılıp dua edilmesi; Hz. Ali’nin Necef’teki türbesine sürülmüş yeşil renkli bir kumaş parçası veya mollalar/ahundlar tarafından üzerine dua okunarak verilen yedi renkli ipin hamile kalmak isteyen kadının bilediğine dualar eşliğinde bağlanması örnek verilebilmektedir. İkincisi ise hamile kalmak isteyen fakat kalamayan kadınların sağlık açısından bir rahatsızlıkları oldukları düşüncesinden dolayı şifa amaçlı yapılan uygulamalardır. Örneğin gebe kalamayan kadının güvercin pisliği ile samanın karıştırılarak kaynatılmasıyla hazırlanan suyun buharına veya güvercin, koyun, keçi, inek gibi hayvanların dışkısı yakılarak onun dumanının üzerine oturtulması; soğan suyu, sinir otu, papatya, ısırgan, ebegümeci, sinirli ot, kayısı çiçeği, iğde çiçeği gibi bitkilerin kaynatılarak içirilmesi; kuyruk yağı ve keçi kılı ile karıştırılan bitkisel karışımın bir bez üzerine konarak kadının rahim bölgesine sarılmasını verebiliriz. Tüm bunlara ek olarak yapılan uygulamaların tesirli olabilmesi için kadının kesinlikle üşümemesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple kadının vücudunu sıcak tutmak için kasıklarına sıcak su torbası konulur veya kadın beline kadar taze tezeğin içine sokulur.

Sağlıklı ve güzel bir çocuk sahibi olmak için dikkat edilmesi gereken en önemli husus anne adayı olan gebe kadını nazardan ve cinlerden korumaktır. Bunun için kadının hamile olduğunu gizlemesine özellikle de nazarı çok değdiğine inanılan kimselere duyurmamasına, cinlerin pis yerleri sevdiği ve oralarda yaşadığına inanıldığı için hamile kadının oralarda bulunmamasına hatta oralardan geçmemesine, akşam namazından sonra dışarı tek çıkmamasına, kendi evinde dahi tek başına kalmamasına dikkat edilir. Tüm bu tedbirlere rağmen kadının doğurduğu çocuklar ölü doğuyor ya da doğduktan sonra kısa süre yaşıyorlarsa bu durum içinde hemzattı adı verilen bir çözüm üretilmiştir. Üzerlerindeki uğursuzluğu atmak için bu tür kadınlara yeni doğmuş bir köpek ya da kedi yavrusunun sırtı sıvazlatılarak “hemzattımı sana veriyorum” dedirtilir. Bunun üzerine o yavru hayvanın öleceğine ve kadındaki uğursuzluğun böylece ortadan kalkacağına inanılır.

Bunlara ilaveten kadın şayet gebeliği esnasında; aynaya çok bakarsa bebeğinin güzel olacağına, ayva yerse bebeğin gamzeli olacağına, eve tavşan sokularsa bebeğin dudaklarının tavşanınki gibi olacağına, karpuz yerse bebeğin büyüdüğünde ailesine karşı soğuk olacağına, aşerdiği vakit arzuladığı şeyi temin edilmezse çocuğun bedeninde o yiyeceğin işareti olacağına, iyi insanlarla irtibat kurup güzel yerlerde bulunursa bebeğin karakterinin iyi olacağına inanılır.

Bebeğin cinsiyetini anlamak için birtakım hareketler, duygular ya da fiziksel değişimler ipucu olarak kabul edilmektedirler. Şayet gebe kadın oturduğu yerden doğrulurken önce sağ ayağını atarsa erkek, sol ayağını atarsa kız; aya bakarsa erkek, güneşe bakarsa kız; kafasından aşağı dökülen tuzu kafasını sallayarak temizlerse erkek, eliyle temizlerse kız; “eline ne oldu?” diye sorulduğunda elinin içine bakarsa erkek, dışına bakarsa kız; hamileliği sürecinde güzelleşirse erkek, çirkinleşirse kız (annesinin güzelliğini o alacağı için), rüyasında altın görürse erkek, elma görürse kız; karnı yuvarlak ise erkek, yassı ise kız çocuk sahibi olacağına inanılır.

Gebe kalmak için bu tür uygulamalara başvuran yöre insanı artık çocuk sahibi olmak istemediğinde ise kınayı sulandırarak içtiği gibi doğan son çocuğuna artık başka çocuk sahibi olmak istemediğini çağrıştıracak isimler koyar.

2.2. Doğum Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Bebeğin doğumundan hemen sonra bebeğin doğduğunu babaya ilk müjdeleyen kişiye bir hediye verilir. Doğumu yaptıran ebe içinde özel bir hediye bohçası hazırlanır. Bu bohçanın içine kıyafet, başörtüsü, mendil gibi hediyelere ek olarak sabun da konulur. Sabunun konmasındaki amaç ebenin ahiret hayatında kanlı elleriyle hem anneye hem de bebeğe hesap sormasının önüne geçmektir.[32]

Yeni doğum yapmış lohusa kadına *zaha* da denmektedir. Lohusa bir hafta ile on gün arası süre zarfında istirahat eder ve ev işlerine pek karıştırılmaz. Çabuk iyileşmesi ve toparlanması için tereyağı, un ve sarı kökten yapılan *kuymak*, haşlanmış et, pekmez gibi enerji veren yiyecekler yedirilir. Kendinde ve dolaylı olarak bebekte sancı olmaması için fasulye, bulgur, nohut gibi bakliyat türü yiyecekler yedirilmez. Bu süreçte anne gibi bebekte dışarı çıkarılmadığı gibi eve ziyaretçi de kabul edilmez.[33]

Doğumdan sonraki kırk gün bebek ve anne için ayrı bir öneme sahiptir. Bu kırk günlük zaman diliminde en büyük tehlike *al basması*dır. Kötü cinlerin anası olarak kabul edilen bu varlığın, önce kendi çocuğunu yediği daha sonra da yeni doğan bebeklere ve annelerine kırk gün boyunca musallat olup onları hastalandırdığı hatta öldürdüğüne inanılır. Bu sebepten dolayıdır ki anne ve bebeğin her ikisini de *al basması, al karısı, gara guru, hal anası, kırk basması* gibi farklı isimlerle anılan bu kötü varlıktan korunmak için şu tedbirler alınır: Kırk gün boyunca lohusa ve yavrusu evde yalnız bırakılmazlar, odalarında ya da bebeğin beşiğinin bir kenarında Kur'ân bulundurulur, bu varlık demirden korktuğu için lohusa yanında ya da üzerinde sürekli iğne türünden demir bir cisim bulundurur, aynı dönemde aynı cinsiyette çocuk doğurmuş olan başka bir lohusa ile karşılıklı iğne alışverişi yapılır, bu varlık kırmızı renge yaklaşmadığı için çocuğun beşiğinin üzerine ya da lohusanın başına kırmızı örtü örtülür. Bebek elden geldikçe dışarı çıkarılmamalıdır. Şayet çıkması gerekirse üzerine küçük bir Kur'ân ya da ekmek parçası iliştirilir. Evin önünden bir düğün alayı geçecek olursa, düğünü yapılacak olan gelinin derdi ve hüznü anneyle bebeğine geçmesin diye bu ikisi dam gibi yüksek bir yere çıkarılarak düğün alayının gitmesi bekletilir. Kız çocukları dokuz, erkek çocukları ise on günlük olduklarında evde *on dökmesi* adı verilen merasim yapılır. Sadece kadınların katılabildiği bu merasimde bebek ve annesi için Kur'ân-ı Kerîm okutulup dualar edilir. Ardından ikisine de banyo yaptırılır. Gelen konuklara ikram edilen yiyeceklerin yenmesinden sonra misafirlerin hediyeleri takdim etmeleriyle bu merasim sona erer. Aynı uygulamaların kırkıncı günde yeniden tekrarlanmasıyla anne ve bebeği için tehlikeli kabul edilen bu süreçte sona erer. Artık her ikisi de rutin yaşamlarına dönebilirler. Kırk günün dolduğu dönem Muharrem ayına özellikle de Aşure Gününe denk gelirse bebek merasim alanına götürülür ve bahtı açık olsun diye oradaki Ali Asgar Beşiğine yatırılarak sallanır.[34]

Çocuk doğduktan sonra yapılması gereken ilk şeyler yıkanması ve pişik olmaması, ilerleyen yaşlarında çok terlememesi, terinin kokmaması için bedeninin tuzlanmasıdır. Bebek doğduktan sonra ebe tarafından bıçakla ya da makasla kesilen göbeği bir beze sarılır. Bu bez çocuğun ileride ailesine düşkün olması isteniyorsa evin bacasına asılır ya da bahçesine gömülür. Şayet çocuğun ileride inançlı bir insan olması isteniyorsa caminin bahçesine, bilgili ve kültürlü biri olması isteniyorsa okulun bahçesine, yapmasını istediği bir meslek var ise o meslekle alakalı

[32] K9-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[33] K10-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[34] K1-KRS, Mülakat, 10.07.2023; K13-IĞDR, Mülakat, 27.07.2023; K9, K11-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023.

bir yerin bahçesine gömülür. Bundan sonra yapılması gereken en önemli vazife adının konmasıdır.[35]

Bebeğe ad konması için belli bir süre olmamakla birlikte doğumu takip eden en kısa zamanda bu işin gerçekleşmesi makbul kabul edilir. Sadece ev halkının ve aile büyüklerinden bayanların katılımıyla gerçekleştirilen basit bir merasimle ailenin en yaşlısı ya da molla/ahund tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunduktan sonra üç defa adının söylenmesiyle bebeğin adı konmuş olur. Bebeğin adının seçimi ayrı bir önem taşımaktadır. Daha çok din ya da aile büyüklerinden birinin ismi tercih edilmektedir. Yörede rağbet gören isimlerden bazılar şunlardır: Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel/Zeynelâbidîn, Cafer, Kazım, Kasım, Ali Rıza, Ali Ekber, Ali Asker, Fatma, Zeynep, Zehra, Rukiye, Kübra, Betül, Büşra gibi On Dört Masum veya On İki İmam'ın isimleri öncelikli olarak tercih edilmektedirler.[36]

Çocuğun ilk dişi çıktığında *diş hediği* yapılır. Buğday, nohut ve kuru börülce gibi bakliyat ürünlerinin kaynatılmasıyla yapılan diş hediği, hem eve gelen konuklara ikram edilir hem de komşulara gönderilir. Çocuğun saçı ilk kesildiğinde tartılarak ağırlığınca altının bedeli ihtiyaç sahiplerine verilir. Kesilen bu ilk saç anne tarafından bir kumaşa sarılarak saklanır. Şayet çöpe ya da herhangi yere atılırsa bu saçı hayvanların alıp götüreceğine ve ilerleyen yıllarda çocuğun kel kalacağına inanılır.[37]

3. Evlilikle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

İnsanların belli bir olgunluğa erişmelerinin ardından hayatlarını beraber sürdürmek ve nesillerini devam ettirmek amacıyla kuracağı ilişkinin başlangıç noktası evliliktir. Bu denli öneme sahip olan evliliğin huzurlu ve mutlu şekilde sürdürülebilmesi, yapılacak evlilik neticesinde vatanına ve milletine hayırlı evlatlar yetiştirebilmek insanların en büyük arzularındandır. İşte bu arzuları gerçekleştirebilmek için birtakım inanışlar ve bunlara bağlı pratikler geliştirilmiştir.

3.1. Evlilik Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Evlilik fikri, yaşı gelen gençlerin kendi talepleri ya da ailelerinin teşvikleri ile ortaya çıkar. Şayet gencin gönlünde biri varsa o kişi, yoksa ailenin araştırmaları neticesinde evlatlarına ve kendilerine yakıştırdıkları bir gelin adayının bulunmasıyla evlilik öncesi faaliyetler başlamış olur. Evlilikle ilgili işlemlerin belli bir zamanı olmamakla birlikte bazı dönemlerde, evliliğinde dahil olduğu eğlence tarzı birçok merasimden uzak durulması gerekmedir. Örneğin kız isteme, nişan, düğün gibi merasimlerin hiçbiri Muharrem ayının on gün öncesinden başlayıp Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Aşure Gününden (Muharrem 10) kırk gün sonrasına kadar yapılamaz. Buna aykırı davranan kimselerin işlerinin yolunda gitmeyeceğine ve kurdukları yuvanın dağılacağına inanılmaktadır.[38]

Evlilik yoluna çıkan gençler ve aileleri düğün yapabilmek için belli birtakım aşamalardan geçmek zorundadırlar. Bu aşamaları kız arama, kız görme ya da beğenme, elçi gitme, söz kesme, nişan, kına ve düğün şeklinde sıralayabiliriz. Bu aşamaların her biri kendi içerisinde bazı kuralları ve pratikleri de beraberinde getirmektedir. Bunları ayrı ayrı ifade edilmesi önemlidir.

Evlenilecek olan kişide aranılan özellikler kişiden kişiye değişiklik gösterse de birtakım genel beklentiler vardır. Öncelikle gelin adayının helal süt emmiş diye nitelenen bir aileye mensup olması, fiziğinin düzgün olması yani yüzünde ve bedeninde herhangi bir kusuru olmaması, hamarat olması, ailesine bağlı ve gözü dışarıda olmaması, namazında abdestinde olması, büyüklerine ve akrabalarına karşı tatlı dilli güler yüzlü olması gibi nitelikler aranmaktadır. Damat adayında da yakışıklı, meslek sahibi, sadakatli, inançlı, sıcakkanlı olması gibi benzer özellikler

[35] K1-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K12-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K11, K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[36] K13-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K11, K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[37] K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K2, K3-KRS, Mülakat, 10.07.2023.
[38] K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023;

aranmaktadır. Tüm bunlar bir tarafa eş seçiminde aranan ilk şartlardan biri gelin ya da damat adayının mezhebidir. Başka bir dine mensup olan kişiye zaten sıcak bakmayan aileler, Ca'ferî olmayan birisine karşı da mesafeli yaklaşmaktadırlar. Sünnî biriyle evlenin ve ailesinin sadece kendilerinin değil yedi sülalelerinin de cehennemde azap çekecekleri inancından dolayı geçmişte kesinlikle izin verilmeyen bu türden evliliklere olan karşı duruş günümüzde etkisini azaltmıştır. Bu kriterleri sağlayanların geçmeleri gereken diğer bir aşama da karşı tarafın (gelin ya da damat adayı) rızasını almaktır. *Rızalık* öncesi özellikle kızlar birtakım yöntemlere başvurarak kısmetlerindeki kişiyi ya da sevdikleriyle kavuşup kavuşamayacaklarını anlamaya çalışırlar.[39]

Kısmetinde olan kişiyi belirlemek için başvurulan yöntemler yukarıdaki kriterlere göre daha farklı ve renklidir. Örneğin genç kızlar *tuzlu kuka* adını verdiklerini çok tuzlu bir poğaça yapar ve gece yatmadan *tuzlu kuka*nın bir kısmını yer, kalan kısmını da yastıklarının altına koyarlar. Daha sonra çay veya su gibi sıvı türünden hiçbir şeyi içmeden yatarlar. O gecede rüyalarında birini görürlerse evlenecekleri kimsenin o olduğuna inanırlar. Sabah kalkıldığında hiçbir şey yapmadan ve kimseyle konuşmadan yastığın altındaki tuzlu kuka parçası alınıp yüksekçe bir yere konur ve bir hayvanın onu yemesi beklenir. Bu hayvanın türüne göre evleneceği kişinin karakterini anlama çalışır. Örneğin köpek yerse kısmetindeki kişinin kötü huylu, kuş yerse iyi huylu biri olacağına inanılır. Gelen hayvanın (özellikle de kuşların) tuzlu kukayı alıp götürmesi durumunda kendisinin de o tarafa doğru gelin gideceği varsayılır.[40]

Kızlarda kısmeti belirleme yöntemlerinden biri de *iğne atma*dır. Genellikle Nevruz akşamları yapılan bu uygulamada bekar kızlar bir araya toplanır ve içlerinden kısmet bekleyenler daha önce kullanılmamış iki dikiş iğnesi alırlar. Deliklerinden pamuk geçirdikleri bu iğneleri içi su dolu olan ve elleriyle suyunu karıştırıldıkları kaplara kızlardan her biri sırayla bırakırlar. Şayet su durgunlaştığında iğneler birbirinin yanında kalmışsa sevdikleriyle kavuşacaklarını, iğneler ayrı yerlerde durmuşsa kavuşamayacaklarını düşünürler.[41]

Nevruz akşamları yapılan diğer bir uygulamada *kulak asma*'dır. Bir muradı olan ya da sevdiği kişiyle kavuşup kavuşamayacağını merek eden kızlar içlerinden bir dilek tutarak komşularının evlerini kapı ve pencerelerinden gizlice dinlerler. Şayet o evde hayırlı ve güzel konulardan bahsediliyorsa dileğinin gerçekleşeceğine aksi takdirde gerçekleşmeyeceğine inanılır.[42]

Elçi gitme işlemi kız istemenin resmiyete dökülmesinin ilk aşamasıdır. Erkek tarafının genellikle bayanlarından birinden seçilen elçi, kızın annesi ya da yakın akrabalarından birini durumdan ve niyetlerinden haberdar eder. Elçi gitmesindeki amaç hem karşı tarafı haberdar etmek hem de gelin adayını yakından görmek ve ailesiyle tanışmak için ön hazırlıktır.[43]

Kız isteme ve söz kesme (*heyesini alma*) işi o güne kadar yapılan araştırmaların bir nevi sağlamasıdır. Kız tarafı elçiden gelen haber sonrasında gerekli araştırmaları yapar ve damat adayının münasip olduğuna dair bir kanıya varırsa bu misafirlik teklifini kabul eder. Daha hayırlı olacağı düşüncesiyle özellikle cuma akşamının seçildiği bu misafirliğe erkek tarafının aile bireyleri ve onların aile büyüklerinden biri refakatinde gidilir. Kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oturduğu bu misafirlikte kısa bir hâl hatır sohbetinden sonra asıl konuya gelinir. Erkek tarafının aile büyüğü elçi vasıtası ile ilettikleri niyetlerini bir defa da kendisi tekrarlar ve "Allah'ın emri peygamberin kavli ile" kızı ister. Kız tarafının aile büyüğü kızın da rızasını sorduktan sonra (şayet yanıtı olumlu ise) "haklarında hayırlısı" diyerek ya bu evliliğe onay verir ve akabinde söz kesilir *(heyesi alınır)* ya da başka bir gün kendilerini tekrar misafir etmek istediğini beyan eder. Burada

[39] K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[40] K5, K6-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[41] K11-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K6-KRS, Mülakat, 12.07.2023.
[42] K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.
[43] K9-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

net bir cevap verilmemiş olsa bile yeniden davet etmekteki amaç anlaşılmıştır. Artık bir daha ki misafirlik, söz kesmek ve yüzük takmak içindir.[44]

Kız isteme esnasında kararlaştırılan gün geldiğinde aile, yanlarına yakın akrabalarını ve yaşadıkları yerdeki molla/ahundu alarak kız evine tekrar gider. İlk oturma esnasında erkek tarafının getirdiği kolonya ve tatlı gibi hediyeler ikram edilir. Daha sonra kız tarafı isteklerini açıklar. *Başlık* ve *süt hakkı* denen bu taleplere geçmişte çok sık rastlanırken günümüzde başlık olayı azalmasına rağmen, annenin kız üzerindeki emeği olarak kabul edilen süt hakkı ise halen devam etmektedir. Alınacak ve verileceklerin molla/ahund huzurunda konuşulup anlaşılmasının ardından söz yüzüklerinin takılmasına ve nişan merasimine geçilir.[45]

Nişan ve dini nikah (kebin) düğüne göre daha sade bir merasimdir. Sadece iki tarafın ailesi ve yakın akrabalarının katılımıyla gerçekleştirilir. Kısa bir sohbetin ardından molla/ahund tarafından gençlerin dini nikahları kıyılır. Bu olaya yörede *kebin* adı da verilmektedir. Kebin'den sonra molla/ahund'un Talak sûresinden ayetler okuyarak gençlere yüzüklerini takmasıyla *söz kesilmiş* ve artık gençler *nişanlanmış* olurlar. Kız tarafının hazırladığı *kebin çöreği* ve erkek tarafının getirdiği yiyeceklerin evdekilere ikram edilmesinden sonra getirilen hediyeler takdim edilir. Gelin adayına da *boy görmesi* denen ziynet eşyaları takılır. Bu esnada molla/ahund'un huzurunda düğün zamanına kadar erkek tarafının kız tarafına vereceği hediyeler belirlenerek kâğıda yazılıp taraflara verilir. Bu geleneğe de *kesmet* denir.[46]

Nişandan düğüne kadarki süreç dini bayramlara denk gelirse kız tarafına bazı hediyeler gönderilir. Örneğin Kurban Bayramı'na denk gelirse süslenmiş bir koç, üzerinde kıza alınan kıyafet, ziynet eşyası gibi hediyelerle birlikte arife günü kız evine götürülür. Ramazan Bayramı'na denk gelirse kıza kıyafet ve çeşitli hediyeler gönderilir. Nevruz Bayramı'na denk geldiğinde ise kırmızı kumaşla süslenmiş bir tepsinin içine meyve, şeker, kuru yemiş, kumaş, altın ve semeni otu konularak kız evine gidilir. Bu uygulamaya *pay alma* denir.[47]

Bazen bu hediyeleşmeler sebebiyle bazen de ailelerin ya da gençlerin anlaşamamaları sebebiyle taraflar arasında anlaşmazlık çıkar. Şayet araya giren kimseler sorunu çözemezse yol yakınken bu iş bitsin diye nişan bozulur. Nişan atma işine *gerilenmek* denir.[48]

Düğün ile nişan arasındaki sürenin uzun olmaması makbul karşılanır. Bu sebeple nişandan sonra düğün için gerekli olan tüm hazırlıklar hızla tamamlanmaya çalışılır. Düğün gününden birkaç gün önce erkek tarafı alışverişe çıkarak kızın ailesi ile yakın akrabalarına kıyafet, gelin adayına ise kıyafet ve ziynet eşyası alırlar. Bunlara ek olarak nişanda molla/ahund huzurunda kararlaştırılan şeylerden tamamlanmayan varsa o eksikler giderilir. Evlenecek çifte gerekli olan eşyaların alınmasının ardından sıra bunların sergilenmesine ve eşe dosta görücüye çıkarılmasına gelmiştir.[49]

Çeyiz serme ve görücüye çıkarma işlemi düğüne kısa bir süre kala tamamlanır. Çiftin düğünden sonra oturacakları evde açılan bu sergiye gelen misafirler ya gönüllerinden kopan bir hediyeyi ya da daha önce kararlaştırılan ve çeyizin eksik olan bir eşyasını getirirler.[50]

Düğüne davet her iki tarafın eş dost, akraba ve komşularına düğünün zamanını ve yerinin bildirilmesi şeklindedir. Bunun çeşitli yöntemleri vardır. Örneğin davet edilecek kişinin evinin kapısı çalınarak ona elma verilerek, köy ya da mahalle camisinden anons yaptırılarak, çalgıcı tutup onları kapı kapı dolaştırarak insanlar düğüne davet edilir. Bu esnada eğer o civarda ya da davet edilecek kimseler arasında cenazesi olan ya da cenazenin üzerinden henüz kırk gün

[44] K1-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K12-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K13, K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.
[45] K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[46] K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.
[47] K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K2-KRS, Mülakat, 10.07.2023.
[48] K4-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K7-KRS, Mülakat, 12.07.2023.
[49] K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K3-KRS, Mülakat, 06.07.2023.
[50] K7-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.

geçmemiş olan birileri varsa düğün sahipleri onlara bizzat giderek düğün yapmak için izin isterler. Onların rızasını aldıktan sonra diğer insanları düğüne davet işlemi başlatılır.[51]

Kına merasimi düğün arifesinde yapılmaktadır. Kınanın yapılacağı akşamın gündüzünde kız tarafı ve erkek tarafının bayanlarından bir grup alışverişe çıkarlar. *Parça kesmek* denilen bu alışverişte gelin adayına ve yakın akrabalarına çeşitli hediyeler alınır. Söz kesme esnasında kararlaştırılan takı ve eşyalardan eksik olanları tamamlanır. Kına merasimi için dışarıda bu hazırlıklar yapılırken erkek ve kız evin de de akşamki merasim için yemek hazırlıkları yapılmaktadır. Özellikle kız tarafının akrabaları, dostları ve komşuları tarafından pilav, et, *şorfa/ bozbaş* adlı etli sulu yemek ve yoğurt çorbasından oluşan geleneksel yemeklere ek olarak nişan günü yapılan kebin çöreğinden hazırlanır.[52]

Kına merasiminin gündüzünde misafirlere hazırlanan yemekler ikram edilir. Erkek tarafının hazırlamış olduğu ve içinde küçük keselere konmuş şekilde kına, mum, çerez, şeker olan tepsi konuklara ikram edilmek üzere kız evine gönderilir. Gelen kına kadınlar tarafından yoğrulduktan sonra tepsilere konur ve orada bulunan gençlere verilerek merasimin yapılacağı yere gönderilir. Bu esnada kız tarafından biri getirdiği tavuğu merasim alanının ortasında oturan gelin ve damadın yanına getirerek havaya kaldırarak damattan bahşiş almaya çalışır. Buna *tavuk bastırma* denir. Ardından kına yakılmaya başlanır. İlk kına kaynanası tarafından gelinin eline yakılır. Şayet gelin elini yumruk yapar ve açmazsa avucuna bir altın yerleştirilerek ikna edilmeye çalışılır. Aynı işlem damada da yapılır ve şayet o da avucunu açmazsa kızın annesi de ona altın hediye eder. Kız evindeki kına merasiminden sonra damadın kendi evine gelmesiyle burada da erkekler arasında *beybaşı* denen bir eğlence başlar. *Yüzük kimde, çavuş başı* gibi oyunların ardından eğlence sona erer.[53]

Düğün merasimi ailenin sosyal ve ekonomik durumuna göre farklılık göstermektedir. Yörede düğünler davullu zurnalı olabildiği gibi mevlit ve ilahi okunması şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Gelin, babası ya da abisi tarafından beline kırmızı bir kuşağın üç kere dolandırıldıktan sonra bağlanmasının ardından mollaların/ahundların duaları eşliğinde baba evinden çıkarılır. Bu esnada çevredeki insanlar ellerindeki kap kaçakları birbirine çarparak ses çıkartırlar. Bundaki amaç kötü ruhları oradan uzak tutmaktır. Gelin evden çıkarken erkek kardeşi tarafından yolu tutulur. Damat ya da damadın babası ona para veya bir hediye vererek yolu açar. Gelinle damat evin iç kapısından çıkarken sağdıç ve soldıç ellerindeki lamba ya da ışıldaklar ile yollarına ışık tutarlar. Evin dış kapısına ulaşıldığında geride kalanlar tarafından, bundan sonraki hayatı aydınlık ve ferah olsun diye arkasından ayna tutulur. Kapıdan çıkarken, yeni hayatı bereketli olsun diye üzerine su serpilir. Gelin ata ya da arabaya bindiğinde sağdıç ve soldıç tarafından etrafa şeker saçılır.[54]

Gelinin baba evinden ayrılmasından sonra damat evindeki hareketlilik daha da artar. Evin çatısına ya da damına bayrak asılır. Düğün konvoyu eve ulaştığında gelini attan ya da arabadan kayınbabası indirir. Gelinle gelen bayanlardan biri *beyağacı* adı verilen ve önceden hazırlanmış olan bir dal parçasını hayır dileklerinde bulunarak damada verir. Bu dalın üzerinde şeker, meyve, nazar boncuğu, para gibi hediyeler asılıdır. Gelinin ayağının dibinde kurban kesilerek gelinin ve damadın alnına damadın babası tarafından sürülür. Bu esnada damat ile sağdıç ve soldıç dama çıkarak aşağıda bekleyen misafirlerin üzerlerine şeker atarlar. Gelin yeni evinin kapısına geldiğinde önüne bir tabak konur ve bunu bir defa da vurarak kırması beklenir. Şayet tek seferde başarabilirse bu onun güçlü bir eş ve ana olacağının alameti sayılır.[55]

Gelinin hayırlı evlatlar sahibi olması için başından aşağı elma, şeker ve kuruyemiş saçıldıktan sonra kucağına bir çocuk oturtulur. Kapının önüne yedi tane lavaş ekmek, onun

[51] K10-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[52] K4-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[53] K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[54] K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K13, K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.
[55] K6-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K3-KRS, Mülakat, 10.07.2023.

üzerine de yedi kesme şeker konulur. Bu ekmeklerin bir parçası ve şekerlerden biri gelin ile kaynanasına yedirilir. Böylece iyi anlaşmaları, birbirlerine karşı tatlı dilli olmaları ve evin bereketli olması amaçlanır. Ekmeğin ve şekerin geri kalanı orada bekleyen genç kızlara doğru saçılır. Bu vakitten sonra devreye kaynana girer. Evin kapısında bekleyen kaynana hediyesini verdikten sonra gelinine kimsenin nazarı değmesin diye üzerinde üzerlik otu yakar. Evin kapısına çakması için gelinin eline bir çivi ve çekiç verir. Gelin çiviyi ne kadar sağlam çakarsa evliliğinde o kadar sağlam olacağına inanılmaktadır. Bu uygulamadan sonra yeni çift dualar ve salavatlar eşliğinde evlerine girerler.[56]

3.2. Evlilik Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Düğünün ertesi günü sadece kadınların katıldığı ve geline para, altın, çeşitli ev eşyası gibi hediyelerin takdim edildiği duvak denen bir takı merasimi düzenlenir. Düğünden üç gün sonra ana babasının elini öpmesi için erkek tarafı gelinle şirinlik denen hediyelerle kızın baba evine giderler. Bu misafirlikte kızın birkaç gün orada kalmasına müsaade edilir. Fakat baba evinde uzun süre kalmaması için yörede on günden fazla kalan kızın babasının giderken ona bir inek hediye etmesi gibi caydırıcı bir uygulama geliştirilmiştir.

4. Ölümle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ölüm, hayatın kaçınılmaz sonu olarak kabul edilen bir gerçeklik olsa da ismi dahi insanlara hep soğuk ve ürkütücü gelmiştir. Ölüm, birey ve toplum hayatına ilişkin önemli heyecansal gerilim durumlarından birisidir. Yöre insanı vuku buluş şekline ölümü iki kısma ayırmıştır. Bunlar, birdenbire beklenmedik şekilde gerçekleşen ölüm ve hastalık gibi belli bir sebebe bağlı olarak beklenen yani ele avuca düşerek ölüm şeklindedir.

4.1. Ölüm Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ölümün alameti sayılan birtakım inanışlar vardır. Bunlar vuku bulduğu vakit o evden ya da yöreden bir cenaze çıkacağı düşünüldüğünden dolayı bu tür olaylar uğursuz olarak da nitelendirilmektedirler. Bunlara dair birkaç örnek verecek olursak: Bazı hayvanlar ve onların belli birtakım davranışları doğrudan ölümü çağrıştırmaktadır. Örneğin bir evin çatısında baykuş öterse, vakitsiz öten horozun başı kesilmezse, kargalar bir evin üzerinde dönüp durularsa ve köpekler bir eve doğru sürekli ulurlarsa hayvanların bu davranışları o evden bir cenaze çıkacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölüme dair diğer bir işaret de rüyalardır. Şayet rüyada birinin dişinin çekildiği görülürse, ölen birisi rüyalarda görülüyor ve sürekli yanına birini çağırıyorsa, rüyada evin çöktüğü görülmüşse bunlar da o kişi ya da ailesinden birinin öleceğinin alametleri olarak kabul edilir. Bu tür farazi inanışlardan başka bir de kişinin fiziksel ve sağlık durumuna bakılarak da yapılan tahminler vardır. Mesela kişinin gözünün feri sönmüşse, bakışları tek noktaya sabitlenmişse, etrafında bekleyenlere sessizce ve uzun uzun bakıyorsa, hastalığında kendinden geçip ölmüş akrabalarıyla konuşmaya başlamışsa, gözlerine perde inmiş ve etrafındakileri dahi tanımaz hale gelmişse bu haller de ölümün yaklaştığına yorulur. Tüm bunlara ek olarak bir evde çocuk sebepsiz yere sürekli ağlıyorsa o evden, ölen birine dokunulduğunda eti yumuşaksa da onun akrabalarından birinin öleceğine inanılır.[57]

Ölümün yaklaştığı hissedildiğinde ailesi ve akrabalarının yapmaları gereken bazı şeyler vardır. Şayet kişi ağır hastaysa ve artık yaşamından ümit kesilmişse öncelikle molla/ahund çağırılarak başında sürekli Kur’ân-ı Kerîm okutulur, yanındakiler sürekli kelime-i şehadet ve kelime-i tevhit getirerek ona telkinde bulunurlar. Ağzı ve dudakları yaşarsın diye yudum yudum

[56] K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.
[57] K1, K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

su verilir ya da pamuk ıslatılıp dudağına sürülür, uzakta olup da göremediği kimseyi temsilen üzerine üç taş ya da o kişinin resmi bırakılır.[58]

Ölüm anındaki durumu o kişinin ahiretteki akıbeti hakkında da ipuçları vermektedir. Örneğin ölüm döşeğinde olan kimse kolay şekilde canı vermişse ve yüzünde mutlu bir ifade kalmışsa cennetlik olduğu, son nefesini zor vermiş ve yüzünde acı ya da mutsuz bir ifade kalmışsa onun cehennemlik olduğu düşünülür. Şayet gözleri açık şekilde ölmüşse bu dünyada muradının kaldığı ya da görmeyi çok istediği birini göremeden öldüğü varsayılır.[59]

4.2. Ölüm Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Son nefesin verilmesi ile ölüm vuku bulmuş olur. Ca'ferîlerden bir kısmı bu anı *cenaze düştü* şeklinde de ifade etmektedirler.[60] Mevtanın gözleri açıksa kapatılır. Onun gözünün açık kalması ölürken birinin hasretini çekerek öldüğü şeklinde yorumlanır. Çenesi kafasına, ayak baş parmakları da birbirine bez ile bağlandıktan sonra kolları bedeninin yan taraflarına yerleştirilir. Kerbela'dan getirilmiş toprakla hazırlanan kına, ölünün avuç içlerine, ayak parmaklarının uçlarına, kaşlarına ve bazen erkeklerin sakallarına yakılır.[61]

Ölünün yıkanması, kefenlenmesi işlemleri ve cenaze namazının kılınması bekletilmeden yapılır. Yukarıda ifade edilen hazırlıkların ardından cenazenin yıkanması işlemine geçilir. *Messi meyit* adı da verilen yıkama merasimi için büyük kazanlarla su ısıtılır ve içine az miktarda sidir yaprağı ya da kâfur ağacı parçası atılır. Bu merasim için önceden hazırlanan ve etrafı otlarla döşenen uzun bir tahtaya ya da mermere cenaze yatırılır. Etrafa ot serilmesinin sebebi ölüyü yıkayan kimsenin üzerine yıkama suyunun sıçramasını engellemektir. Cenazenin yıkanması tamamlandıktan sonra yakın akrabaları *son suyu* dökerler. Yıkama işleminin ardından sırada ölünün kefenlenmesi vardır. Kefenin hazırlanmasında bıçak ya da makas türü aletin kullanılması pek tercih edilmeyip onların yerine bezin elle koparılması daha makbul sayılmaktadır. *Ahretlik gömleği* adı da verilen kefenlemenin sonunda ölünün her iki koltuğunun altına da genellikle ince söğüt dalları konulur. *Halet* adı verilen bu uygulamanın amacı cennet ağacı olarak kabul edilen söğüdün dalları sayesinde sırat köprüsünden rahatça geçileceğine olan inançtır. Buna benzer bir diğer uygulama da *hunut*'tur. Bunda da ölünün başı, avuç içleri, dizleri ve ayaklarından oluşan yedi uzvuna kâfur yaprağı sürüldüğünde o kişinin cennet kokusuna bürüneceğine ve cehennem azabından korunacağına inanılmaktadır. Cenazenin yıkandığı yerin ışıkları üç gün boyunca söndürülmez.[62]

Yıkama ve kefenleme işlemlerinin tamamlanmasının ardından cenaze namazı kılınır. Beş tekbirle kılınan bu namaz ölen kimse için dua hükümde kabul edildiğinden dolayı namazı eda etmek isteyen kimsenin abdestli olması şart görülmemektedir (gusül abdestli olması yeterlidir). Kadınlarında kılabildiği bu namazda kadın ve erkekler ayrı ayrı saf tutarlar. Namazdan sonra mezarlığa ya da ölünün defnedileceği yere doğru topluca hareket edilir. Bu esnada böylesi elim bir olay geride kalanlardan uzak olsun diye geçilen yollara taş atılır.[63]

Defin merasimini gerçekleştirmek için birkaç kişi önceden mezarlığa giderek mezar yerini hazırlarlar. Sadece ölen kişi için yer kazılır. Yedek mezar açılırsa başka birinin daha öleceğine inanılır. Ölen kimse erkekse göbek hizasında, kadınsa göğüs hizasında toprak kazılarak mezar hazırlanır. Mezarın iki ucuna da taş yerleştirir. Bunlardan baş kısmında olan ölümü, ayak

[58] K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

[59] K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K4-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

[60] Ali Albayrak, "Türkiye Ca'ferîlerinin Ölüm Adet ve Uygulamalarında Ortaasya Türk Kültürünün Etkileri: Bir Mukayese Örneği", *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2016), 90; Ali Albayrak, "Keçiören Ca'ferîlerinde Ölüm Adetleri ve Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (30 Aralık 2006), 87.

[61] K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

[62] K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

[63] K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

kısmında olansa hayatı simgelemektedir. Ölü en yakınları tarafından kabire yerleştirilmeden önce molla/ahund dua etmeye başlar ve elini ölünün omuzlarına koyarak onu sallar. *Telkin/ Talkın verme* denen bu uygulamanın ardından ölü sağ omzunun üzerine yatırılır ve yüzü kıbleye döndürülür. Daha sonra kefenin baş ve ayak kısımlarının bağı çözülerek mezardan çıkılıp toprak atılmaya başlanır. Toprak atarken kürek elden ele verilmeyip yere bırakılır diğer kişi küreği oradan alır. Toprağı atan kişiler işleri bitince avuç içlerini toprağa koyarak 7 defa Fatiha Suresini okurlar. Molla/ahundların duaları eşliğinde mezarın üstü kapatıldıktan sonra cemaat halinde Fatiha Suresi tekrar okunur ve topluca cenaze evine gidilir. Cemaat oradan ayrılırken geride birkaç kişi bırakılır. Onlar hem vahşi hayvanlar ölen kimsenin kokusunu alıp da mezara ya da ölünün bedenine zarar vermesinler diye hem de ölen kişi yalnız kaldığını düşünüp korkmasın ve ilk gecesini rahat geçirsin diye o gece boyunca mezarın başında ateş yakarlar.[64]

Taziye ve yas için molla/ahund önderliğinde topluca cenaze evine gidilir. Onlar gelmeden önce ölünün çıktığı evde akraba ve komşu kadınlar tarafından temizlik yapılır. Evin önüne *yas çadırı* kurularak gelenlere *ehsan* denen ikramlarda bulunulur.[65] Üç veya yedi gün boyunca devam eden ve genellikle imece usulü hazırlanan yemeklerin ikram edildiği bu uygulama neticesinde ölüye sevap yazılacağına inanılmaktadır. Taziye için buraya gelen herkes içeri girdiğinde Fatiha Suresi okunur. Akşam namazından sonra ölen kimsenin ilk gecesini huzurlu geçirebilmesi ve sorgusunun kolay olması için cemaat olarak iki rekatlık *vahşet namazı* kılınır. Yine ilk akşam *gariban helvası* denen helva kavrularak gelenlere ve komşulara *ehsan* olarak dağıtılır.[66]

Ölümün birinci, üçüncü, yedinci ve kırkıncı günleri cenaze sahipleri için ayrı öneme sahiptir. Genellikle ölenin en yakınları için kırk gün olarak kabul edilen yas/matem süresince birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin bahsi geçen bu günlerde genel olarak ölen kimsenin hayrına ehsan dağıtılır, Kur’ân-ı Kerîm ve mersiye okunur, kabir ziyareti gerçekleştirilir. Kırkıncı gün sonuna kadar cenaze sahipleri yeni ve renkli kıyafetler giymezler, kadınlar kıyafetlerini ters giyerler, erkekler sakal tıraşı olmazlar, evin dışında bir yere siyah bayrak asılır, hiçbir eğlence düzenlenemez ve başkalarının düzenlediklerine de katılınmaz, televizyon ve benzeri aletler açılmaz. Bu esnada taziye için gelenler cenaze sahiplerine gelen konuklara ikram etmesi için yiyecek getirir ya da maddi yardımda bulunurlar. Kırkıncı gün sonunda yakın akrabalardan büyük biri gelerek evde Kur’ân okur ve ardından ev halkından müsaade isteyip televizyonu açarak matemi sona erdirir.[67]

Kabir ziyaretleri için belli bir zaman dilimi olmamakla birlikte yukarı da ifade edildiği gibi ölümün 3. 7. 40. günleri ve yıldönümleri özel bir anlam taşımaktadır. Bugünlerde, ölen kişinin ailesi ve yakın akrabaları mezara gittiklerinde ilk olarak yerden bir taş alır ve ölüyü geldiklerinden haberdar etmek maksadıyla mezar taşına üç kere hafifçe vururlar. Ardından ya kendileri Kur’ân-ı Kerîm okurlar ya da kendileri okuma bilmiyorlarsa yanlarında getirdikleri kimselere okuturlar. Şayet mezar başında Kur’ân okunmazsa ise ölen kimsenin o gece üzgün bir şekilde rüyalarına gireceğine inanırlar. Kabir artık ölen kimsenin evi olarak kabul edildiğinden dolayı çiçeklerle süslenir ve etrafı temizlenir. Beraberlerinde getirdikleri kolonya ve yiyecekleri ölünün hayrına olsun diye orada bulunanlara ikram ederler.[68]

Bu dönemler dışında yöredeki Ca‘ferîlerin kabir ziyareti için çok önemli olan bir zaman dilimi daha vardır ki bu da *Nevruz* yani 21 Mart dönemidir. Genellikle Nevruz’un bir hafta öncesinde başlayan ve *ölü bayramı, mezar üstü* veya *kabir üstü* adlarıyla anılan kabir ziyaretleridir. Daha çok salı ve perşembe günleri yapılan bu ziyaretlerde mezarlık girişinde,

[64] K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[65] Nurcan Çalışkan- Cihan Ataş, “‘Türkiye’de Ca‘ferî olmak’ | Hz. Hüseyin, Kerbelâ ve Aşurâ: 1383 Yıldır Dinmeyen Matem”, *Türkiye’de Ca‘ferî Olmak* (01 Kasım 2022).
[66] K13-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.
[67] K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.
[68] K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

molla/ahundların önderliğinde topluca dua edilir. Bundaki amaç sahipsiz mezarlarda yatanlar var ise onları da sevindirmektir. Duanın ardından oradaki ölülerin isimleri tek tek anılarak onlar için rahmet dilenir. Daha sonra herkes kendi yakının kabrinin başına giderek Kur'ân okur, mezarlığı temizleyip çiçekleri suladıktan sonra hazırladığı ikramları oradakiler dağıtır. Şayet bir kişi o yılın Nevruz'unu görmeden vefat etmiş ise böylesi kişilerin ilk Nevruz'una *kara bayram* denmektedir. Kara bayramda da diğer zamanlarda kabir ziyaretlerinde yapılan uygulamalar tekrarlanmaktadır.[69]

Sonuç

Çeşitli dinî ve sosyal meselelerden dolayı Müslümanlar çeşitli fırkalara bölünmüşlerdir. Bu ayrılıkların iki büyük örneği Ehl-i Sünnet ve Şîa'dır. Hilafetin Hz. Ali ve onun soyundan gelen İmamların hakkı olduğunu iddia eden Şîa'nın en önemli kollarından biri İmâmiyye ve İsnâaşeriyye isimleriyle de anılan Ca'ferîlerdir. Ülkemiz de yaklaşık 1,5 ile 3 milyon arası bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Ca'ferîlerin büyük çoğunluğunu geçmişte Azerbaycan'dan Anadolu'ya yerleşmiş Azerbaycan Türkü vatandaşlarımız oluşturmaktadırlar. Ca'ferîler, Orta Aras Havzasının iki güzide yerleşim yeri olan Iğdır ve Kars yörelerindeki nüfusun önemli bir kısmını meydana getirmektedirler.

İnsan hayatının dönüm noktaları olarak ifade edebileceğimiz geçiş dönemleri ile bunlara dair inanış ve uygulamalar yöre insanı içinde çok özel bir anlam taşımaktadırlar. Bir dönemden diğerine geçişi kolaylaştıracağı ve hayatın geri kalan kısmını olumsuzluklardan arındırıp daha cazip hale getireceği düşünülen bazı ritüeller sözlü kültür sayesinde günümüze kadar gelmiştir. Özellikle doğum, evlilik ve ölüm şeklinde ifade edebileceğimiz bu üç döneme dair birçok inanış ve uygulama yöre insanlarının hayatlarında önemli bir yer tutmakta ve hassasiyetle tatbik edilmektedir.

Iğdır ve Kars yöresi Ca'ferîlerinde doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın geçiş dönemlerinde etnik olarak Türk, dinî olaraksa İslam kültürünün izleri yoğun şekilde görülmüştür. Doğacak bebeğin sağlıklı ve mutlu bir hayat sürmesi mübarek kabul edilen kişilerin mezarlarından ya da o civardaki cisimlerden medet umulması, sağlıklı olması için şifa amacıyla tabiata başvurulması, çocuğa konulacak ismin onun kaderini de belirleyeceğine inanılması, doğum sonrasında bebeği ve anneyi ruhani varlıkların şerrinden korumak için dini ve örfi birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesini bu durumun doğum hadisesindeki örnekleri olarak verebiliriz. Benzer şekilde evlilik merasimi için tespit edilecek zamanın belirlenmesinden eş olarak seçilecek kişide aranacak özelliklere, düğün merasiminde yapılan eğlencelerden gelinin baba evinden çıkarılışına, evliliğin bereketli ve huzurlu olması için gerçekleştirilen uygulamalardan eşlerin birbirlerine karşı vazifelerine kadar tüm inanış ve uygulamalarda da bu izlere rastlanılmaktadır. Geçiş dönmelerinin ve hayatın son evresi olarak kabul edilen ölüme dair de ecel vaktinin yaklaştığının emareleri, son nefesi verirken yaşanılanların öldükten sonrasının ipuçlarını verdiği, geride kalanların son vazife olarak neler yapmaları gerektiği, defin işlemi ve sonrasında dikkat edilmesi gerekli hususlar, cenaze evinde belirli dönemlerde yapılması gerekli merasimlerdeki benzer ya da ortak yanlar oldukça dikkat çekicidir.

Iğdır ve Kars yörelerinde yaşayan Ca'ferî vatandaşlarımızın hayatın farklı dönemlerine dair inanış ve uygulamalarından yola çıkarak yapmış olduğumuz bu çalışma bize göstermektedir ki; yaşanılan bölge ya da benimsenen inanç şekli birtakım farklılıklar arz etmekteyse de kadim bir maziye sahip olan Anadolu'da hakim olan hoşgörü iklimi tüm coğrafyada etkisini hissettirmektedir. Türkiye'nin en doğusundaki bu iki yörede yaşayan Ca'ferî inancına mensup insanlarımızın doğumdan ölüme kadarki hayatın her anına dair inanış ve uygulamaları Anadolu

[69] K4, K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

coğrafyasının farklı birçok bölgesindeki Sünnî ve Alevî gibi birçok İslâmî inanç gruplarıyla da büyük benzerlikler göstermektedir.

****

Katkı Oranı
1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni
Etik onay, Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 28.04.2021 tarihli ve 38 numaralıdır.

Destek-Finansman
Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür
Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate
1st Author: 100%

Conflicts of Interest
No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission
Ethical approval was approved by Kayseri University Ethics Committee and dated 28.04.2021 and numbered 38.

Grant Support
No external funding was used to support this research.

Acknowledgements
Not declared.

****

Kaynakça

Akkaya, Ümit Harun. *Büyü Din ve Toplum*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2023.

Albayrak, Ali. "Keçiören Ca'ferîlerinde Ölüm Adetleri ve Uygulamaları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (30 Aralık 2006), 85-93.

Albayrak, Ali. "Türkiye Ca'ferîlerinin Ölüm Adet ve Uygulamalarında Ortaasya Türk Kültürünün Etkileri: Bir Mukayese Örneği". *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 89-92.

Arıkan, Adem. "İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı". *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 348-379.

Balamir, Figen. *Karakoyunlu'da Sosyal ve Dini Hayat*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Balcı, Fatih. *Kuzey Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri ve Bunlara Bağlı İnanışlar* . İstanbul: Hiperyayın, 2019.

Banaz, Şaban. "Türkiye'de Ca'ferîler". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 29-62.

Baylak, Ayşen. *Visibility Through Ritual: The Shiite Community in Turkey*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011.

Bulut, Faik. "Şiî Ali Aşkı". *Atlas Dergisi* 139 (Ekim 2004), 54-82.

Can, Kadir. *Bütün Yönleriyle Iğdır*. Iğdır: Can Matbaası, 1986.

Çalışkan, Nurcan - Ataş, Cihan. "'Türkiye'de Ca'ferî olmak' | Hz. Hüseyin, Kerbelâ ve Aşurâ: 1383 Yıldır Dinmeyen Matem". *Türkiye'de Ca'ferî Olmak*. 01 Kasım 2022. Erişim 03 Şubat 2024. https://medyascope.tv/2022/11/01/turkiyede-Ca'ferî-olmak-hz-huseyin-kerbela-ve-asura-1383-yildir-dinmeyen-matem/

Deniz, Ahmet vd. "Orta Aras Havzası'nda Tarihi Yollar: Bölgedeki Kültürel ve Ekonomik Etkileşimler". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (2015), 225-234.

Doğan, Hüseyin. "Kars Caferîlerinde Dinî İnanç ve Sosyal Pratikler". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2017), 113-147. https://doi.org/10.18403/emakalat.309389

Ecer, Ahmet Vehbi. *İslam Mezhepler Tarihine Giriş*. Kayseri: Emek Matbaacılık, 1980.

Ecer, Ahmet Vehbi. "Şia ve Doğuşu". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Ocak 1983), 131-142.

Erdoğan, Barış. "From Main Component to Equal Citizen: Reconstruction of the Ja'fari Identity in Turkey". *European Scientific Journal* 11/5 (Şubat 2015), 325-349.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Şato Yayınları, 2001.

Gölpınarlı, Abdulkadir. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1997.

Gölpınarlı, Abdulkadir. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. Ankara: İnkılap Yayınevi, 1969.

Günay, Ünver - Ecer, Ahmet Vehbi. *Toplumsal Değişme. Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1999.

Güngör, Ayşen Baykal. "Türkiye'de Ca'ferî Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler". *İnsan ve Toplum* 7/1 (30.07.2017), 69-88.

Kara, Ayşe. *Iğdır Ca‘ferîleri Halk Bilimi Araştırması*. Mersin Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/220343

Koç, Abdullah. *Iğdır’da Ca‘ferîlik*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Koçoğlu, Kıyasettin. “Iğdır’da Yaşayan Aşura”. *Milel ve Nihal* VIII/3 (2011), 151-188.

Morkoç, Neriman. “Türkiye’de Ca‘ferîlerin Mezhebi Kimliklerinden Dolayı Yaşadıkları Dışlanma ve Ayrımcılık”. *Akademik Hassasiyetler* 10/23 (31 Aralık 2023), 346-380. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1338154

Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2016.

Onat, Hasan - Sönmez, Kutlu. “İslam Mezhepler Tarihine Giriş.” *İslam Mezhepleri Tarihi*. 667. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Öztürk, Emine. *Ca‘ferîlik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

Şehristani, Muhammed b. Abdülkerim. *El-Milel Ven-Nihal*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.

Şener, Cemal. *Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*. İstanbul: Etik Yayınları, 2004.

Tural, Mustafa. *Avesta’da Müdahale Fenomenolojisi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.

Üzüm, İlyas. *İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Ca‘ferîlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.

Yeler, Abdulkadir. “Institutionalization of Ja’farism as a Modern Identity in Turkey”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (12 Kasım 2019), 207-220. https://doi.org/10.34189/hbv.92.011

Yeler, Abdulkadir. “Shi’ism in Turkey: A Comparison of the Alevis and the Ja’faris”. *Journal of Shi’a Islamic Studies* 3/3 (01 Haziran 2010), 331-340.

Yeler, Abdulkadir. *Türk Toplumunda Ca‘ferîler (İstanbul Halkalı Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

“Iğdır Nüfusu”. Erişim 03 Şubat 2024. https://www.nufusu.com/il/igdir-nufusu

“Kars Nüfusu”. Erişim 03 Şubat 2024. https://www.nufusu.com/il/kars-nufusu

***

EK: Kaynak Kişiler

KİŞİ	YAŞI	CİNSİYETİ	MESLEĞİ	MEMLEKETİ (KOD)	GÖRÜŞME TARİHİ
K1	47	Erkek	Esnaf	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K2	43	Erkek	Memur	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K3	53	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K4	56	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K5	62	Erkek	Esnaf	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K6	39	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K7	54	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	08.07.2023
K8	63	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	08.07.2023
K9	69	Kadın	Ev Hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K10	61	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K11	41	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K12	52	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	22.07.2023
K13	57	Erkek	Çiftçi	IĞDIR (IĞDR)	22.07.2023
K14	72	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	23.07.2023
K15	48	Erkek	İşçi	IĞDIR (IĞDR)	23.07.2023
K1	59	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	10.07.2023
K2	52	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	10.07.2023
K3	70	Kadın	Emekli	KARS (KRS)	10.07.2023
K4	57	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	11.07.2023
K5	44	Erkek	Çiftçi	KARS (KRS)	11.07.2023
K6	49	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	12.07.2023
K7	68	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	12.07.2023
K8	38	Kadın	İşçi	KARS (KRS)	12.07.2023
K9	48	Erkek	Memur	KARS (KRS)	25.07.2023
K10	62	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	25.07.2023
K11	65	Erkek	Emekli	KARS (KRS)	26.07.2023
K12	72	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	26.07.2023
K13	68	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	27.07.2023
K14	58	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	27.07.2023
K15	67	Kadın	Emekli	KARS (KRS)	27.07.2023